

УДК 811

Я. Я. Іваноў

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

АСНОЎНЫЯ НАПРАМКІ ЛІНГВІСТЫЧНАГА ВЫВУЧЭННЯ АФАРЫЗМА

Вызначэнне аспектаў лінгвістычнага вывучэння афарызма адыгрывае важнейшую ролю ў развіцці афарыстыкі як асобнага адгалінавання мовазнаўчых ведаў. У артыкуле прадстаўлены агляд развіцця і сучаснай парадыгмы даследаванняў афарызма як маўленчага твора і як моўнай адзінкі на працягу апошніх ста гадоў.

Мэта даследавання – акрэсліць асноўныя напрамкі лінгвістычнага вывучэння афарызма ў другой палове XX – пачатку XXI ст. (на матэрыяле больш за 2000 навуковых прац, якія пабачылі свет у гэты перыяд і якія прысвечаны апісанню афарызма на розных мовах).

У выніку даследавання ўстаноўлена, што на мовазнаўчае разуменне афарызма аказалі моцны ўплыў сфармаваныя раней нелінгвістычныя падыходы да яго вывучэння: літаратурнаўчы і фалькларыстычны. Такі ўплыў паспрыў развіццю двух найбольш традыцыйных напрамкаў мовазнаўчага вывучэння афарызма як літаратурнага твора і як фальклорнага тэксту. З сярэдзіны XX ст. і да сённяшняга часу развіваюцца тры асноўныя напрамкі мовазнаўчага вывучэння афарызма: фразеалагічны, парэміялагічны, лінгвакраіназнаўчы. Паралельна развіваецца яшчэ адзін – семантычны напрамак вывучэння афарызма як спецыфічнага паводле зместу выказвання. У сучасным мовазнаўстве (з 1990-х гг.) развіваецца яшчэ некалькі напрамкаў вывучэння афарызма: лінгвастылістычны; лінгватэксталагічны; ідыястылістычны; лінгвадыдактычны; структурны; лінгвасеміятычны; лінгвапрагматычны; лінгвакультуралагічны; псіхалінгвістычны. На пачатку XXI ст. пачалі з’яўляцца комплексныя апісанні афарызмаў адной мовы (беларускай, рускай, украінскай). Акрамя гэтага, даволі актыўна развіваюцца на матэрыяле розных моў асобныя рознааспектныя даследаванні структуры, семантыкі, функцый афарызма як моўнай і маўленчай адзінкі. Вывучэнне моўнай прыроды афарызма з’яўляецца вельмі стракатым і метадалагічна неакрэсленым.

Ключавыя словы: афарызм, філалогія, лінгвістыка, фразеалогія, парэміялогія, афарыстыка, тэорыя, метадалогія.

Для цытавання: Іваноў Я. Я. Асноўныя напрамкі лінгвістычнага вывучэння афарызма // Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медиатехнологии. 2025. № 1 (291). С. 108–119.

DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-15.

Ya. Ya. Ivanou

Mogilev State A. Kuleshov University

MAIN DIRECTIONS OF THE LINGUISTIC STUDY OF APHORISMS

Determining the aspects of linguistic study of aphorisms plays a crucial role in the development of aphoristics as an independent branch of linguistic knowledge. The article presents an overview of the development and modern paradigm of the study of aphorisms as a speech work and as a linguistic unit over the past hundred years.

The purpose of the research is to identify the main directions of the linguistic study of aphorisms in the second half of the 20th – early 21st centuries (based on more than 2.000 scientific papers published during this period and devoted to the description of aphorisms in different languages).

As a result of the study, it was established that the linguistic understanding of the aphorism was greatly influenced by previously formed non-linguistic approaches to its study: literary criticism and folklore. This influence contributed to the development of two of the most traditional directions in the linguistic study of aphorisms: as a literary work and as a folklore text. From the mid-20th century to the present day, three main areas of linguistic study of aphorisms have been developing: phraseological, paremiological, and linguacultural. In parallel, another, semantic area of studying aphorisms as works specific in content is developing. In modern linguistics (since the 1990s), several more areas of studying aphorisms are developing: linguostylistic; linguatextual; idiosylistic; linguodidactic; structural; linguosemiotic; linguapragmatic; linguacultural; psycholinguistic. At the beginning of the 21st century, comprehensive descriptions of aphorisms in one language (Belarusian, Russian, Ukrainian) appeared. In addition, individual multi-aspect studies of the structure, semantics, and functions of an aphorism as a linguistic and speech unit are developing quite actively using the material of different languages. The study of the linguistic nature of aphorisms is very diverse and methodologically uncertain.

Keywords: aphorism, philology, linguistics, phraseology, paremiology, aphorism, theory, methodology.

For citation: Ivanou Ya. Ya. Main directions of the linguistic study of aphorisms. *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and Mediatechnologies*, 2025, no. 1 (291), pp. 108–119 (In Belarusian). DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-15.

Уводзіны. Вывучэнне афарызма як уласна лінгвістычнага аб'екта распачалося ў пачатку XX ст., калі ён упершыню стаў разглядацца ў межах стылістыкі. У вядомай у свой час працы М. А. Рыбнікавай «Введение в стилистику» (1937) афарызм апісваецца разам з прыказкамі і вызначаецца як відавое паняцце для літаратурных (кніжных) і фальклорных (вусна-гутарковых) выслоўяў [1, с. 256]. Такі падыход да вызначэння афарызмаў адпавядае іх пашыранаму разуменню, якое складалася ў гэты час і дастаткова хутка, ужо ў сярэдзіне XX ст., знайшло сваё адлюстраванне ў даведчай літаратуры. Так, у другім выданні даведніка «Большая Советская Энциклопедия» (1949–1958) пазначана, што «афоризм – это самостоятельное существующее изречение», а таксама, акрамя гэтага, «афоризмами являются многие пословицы, строки стихотворений, басен, пьес, формулировки философских, публицистических, критических статей» [2, с. 512].

Мовазнаўчае вывучэнне афарызмаў пачало развівацца пад уплывам іх літаратуразнаўчых даследаванняў як літаратурна-публіцыстычнага жанру, таму, нягледзячы на шырокае разуменне паняцця афарызма, яно не заўсёды абазначалася ў межах лінгвістыкі адпаведным тэрмінам (шырока ўжываліся тэрміны *апафегма*, *гнома*, *максіма*, *сентэнцыя* і таму выкарыстоўваліся адпаведныя паняцці). Даволі моцная экспансія літаратуразнаўчых поглядаў і нявызначанасць метамоўны ў адносінах да асноўнага аб'екта даследавання істотна паўплывалі, па-першае, на самавызначэнне і метадалагічнае адасабленне вывучэння моўнай прыроды афарызма, а па-другое, на фармаванне розных аспектаў яго мовазнаўчых даследаванняў.

Актуальным у гэтай сувязі з'яўляецца вызначэнне асноўных падыходаў да вывучэння афарызма як лінгвістычнага аб'екта, іх агульная сістэматызацыя і метадалагічная кваліфікацыя.

Мэта даследавання – акрэсліць асноўныя напрамкі лінгвістычнага вывучэння афарызма ў другой палове XX – пачатку XXI ст. Фактычным матэрыялам даследавання паслужылі больш за 2000 навуковых прац, якія пабачылі свет у гэты перыяд і якія прысвечаны апісанню афарызма на матэрыяле розных моў.

Асноўная частка. 1. Фармаванне напрамкаў лінгвістычнага вывучэння афарызма. З пачатку другой паловы XX ст. найбольш прадуктыўна лінгвістычны вывучэнне афарызма развіваецца **ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве**, дзе сфармаваліся вельмі значныя для лінгвістычнай афарыстыкі напрамкі (на матэрыяле славянскіх,

германскіх, раманскіх і іншых моў). У сярэдзіне 1950-х гг. у сувязі з пашырэннем вывучэння ўстойлівых слоўных комплексаў (словазлучэнняў і фраз) паняцце афарызма было транспанавана ў фразеалогію ў дачыненні, па-першае, да прыказак, па-другое, да крылатых фраз, літаратурных цытат і індывідуальна-аўтарскіх новаўтварэнняў з семантыкай абагульнення рэчаіснасці, якія разам з іншымі несвабоднымі слоўнымі канструкцыямі (у тым ліку і наватворами) былі аб'яднаны ў межах т. зв. «фразеалогіі мовы пісьменніка». У гэты ж час была распачата актуальная і сёння дыскусія аб прыналежнасці ці непрыналежнасці афарызмаў да фразеалагічных адзінак і ўвогуле да аб'екта вывучэння лінгвістыкі [3, с. 101–103].

У канцы 1960-х – пачатку 1970-х гг. пашырылася **вывучэнне афарызма як маўленчага твора** – спецыфічнага літаратурнага тэксту і стылістычнага сродку мовы пісьменніка. Трэба адзначыць, што развіццё гэтага напрамку лінгвістычнага вывучэння афарызма было запачаткавана яшчэ ў 1940-я гг. у шырока вядомых працах «Язык и стиль басен Крылова» (1945) В. У. Вінаграда і «“Горе от ума” как памятник русской художественной речи» (1948) Р. В. Вінакура, у якіх дадзены грунтоўны ўзор апісання афарызма ў мастацкім творы. Паказальна пры гэтым, што В. У. Вінаграда ўжывае тэрміны *афарызм* і *афарыстычны* ва ўласна лінгвістычным сэнсе. Напрыклад, «в языке басен И. А. Крылова стерлась стилистическая грань между народными пословицами и афористическими выражениями самого автора» [4, с. 37].

У вызначаны перыяд найбольш істотнымі даследаваннямі афарызмаў у мове пісьменніка з'яўляюцца працы В. І. Немера «О лексическом своеобразии афоризмов Максима Горького» (1969) і «Афоризмы Максима Горького (структурно-семантический анализ)» (1973). Афарызмы як стылістычны сродак у мове мастацкай літаратуры апісаны ў даследаванні Г. Г. Садавай «Языковая природа и стилистические функции сентенции (на материале английского языка)» (1976).

Пачатак 1970-х гг. быў адзначаны ўзнікненнем незалежна адзін ад аднага адразу трох напрамкаў вывучэння ўзнаўляльных афарызмаў:

1) як адзінак фразеалагічнай сістэмы мовы – **фразеалагічны погляд на афарызм** найбольш паслядоўна абгрунтаваны ў даследаванні С. Г. Гаўрына «Афористическая фразеология как лингвистическая категория» (1971);

2) як адзінак парэміялагічнага фонду мовы – **парэміялагічнае апісанне афарызма** ўзнікла

ў межах «структурнай парэміялогіі», асновы якой былі запачаткаваны ў шырока вядомых працах Р. Л. Пермякова «От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише)» (1970), «К вопросу о структуре паремиологического фонда» (1975) і інш., а пазней былі абагульнены ў яго манаграфіі «Основы структурной паремиологии» (1988);

3) як адзінак «афарыстычнага» ўзроўню мовы пры апісанні яе нацыянальна-культурнага фона ў лінгвадыдактычных мэтах – **лінгвакраізнаўчая тэорыя афарызма** распрацавана В. Р. Кастамаравым разам з Я. М. Верашчагіным пры апісанні лінгвакультурнага аспекта методыкі выкладання рускай мовы як замежнай у працах «Лингвострановедческий план афористики» (1976) і «Национально-культурная семантика языковых афоризмов» (1983), змешчаных у выданні «Язык и культура» [5]; абгрунтавана таксама ў даследаванні Ю. Я. Прохарава «Лингвострановедческое описание афористики в учебных целях» (1977).

У межах апошняга падыходу была ўпершыню выказана думка абмежаваць лінгвістычнае вывучэнне афарызма толькі «агульнамоўнымі» адзінкамі – афарыстычнымі фразамі, якія добра вядомы ўсім носьбітам мовы і шырока распаўсюджаны ў маўленні, што «масавы ўзнаўляюцца» [5, с. 73]. Гэта палажэнне знайшло сваё практычнае ўвасабленне ў адзіным дагэтуль уласна афарыстычным слоўніку сучаснай рускай літаратурнай мовы «Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: лингвострановедческий словарь» (1980) В. П. Феліцынай і Ю. Я. Прохарава.

З сярэдзіны 1970-х гг. у сувязі з пашырэннем лінгвістычнага вывучэння семантыкі выказвання сфарміравалася **семантычнае апісанне афарызма** як разнавіднасці (разам з «сентэнцыяй», «максімай», «прыказкай» і г. д.) такога семантычнага тыпу выказвання, у якім не паведамляецца аб канкрэтных фактах, а змяшчаецца адцягнутае сужэнне. Выказванні такога тыпу былі кваліфікаваны як «універсальныя» і ўсебакова разгледжаны ў даследаванні В. І. Шмарынай «Универсальное высказывание и лингвистические средства его выражения (на материале английского языка)» (1975). У хуткім часе пабачыла свет праца А. М. Гаўрылавай «Универсальные высказывания и другие обобщающие суждения» (1986), дзе апісаны семантычныя, структурныя, функцыянальныя прыметы афарызма і блізкіх да яго па характары абагульнення клішаваных і свабодных выказванняў, што ўсе разам былі проціпастаўлены па змесце ўсім іншым («не ўніверсальным») выказванням.

З усіх вызначаных падыходаў да лінгвістычнага вывучэння афарызма найбольш прадуктыўна і мэтанакіравана (з паслядоўнай эксплікацый панняцця і тэрміна «афарызм») на сённяшні дзень развіваюцца тры: 1) як маўленчага твора; 2) як спецыфічнай фразеалагічнай адзінкі; 3) як асобнай

моўнай / маўленчай адзінкі ў яе лінгвадыдактычным асэнсаванні.

2. Лінгвістычнае вывучэнне афарызма як маўленчага твора. Вывучэнне афарызма як **маўленчага твора** з пачатку 1980-х гг. да цяперашняга часу дыферэнцуецца на некалькі выразна акрэсленых кірункаў:

1) **лінгвастылістычны**, у межах якога афарызмы ў розных мовах даследуюцца, з аднаго боку, як маўленчы твор (у тым ліку як разнавіднасць твораў малых жанраў мастацкай літаратуры), адметны паводле выкарыстаных моўна-стылістычных сродкаў, а з другога – як адметны стылістычны сродак мовы мастацкай літаратуры і публіцыстыкі, напрыклад у працах Т. І. Манякінай «Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов (на материале немецкого языка)» (1981), А. І. Яновіч «Афарыстычнасць выказвання і пытанні стылістыкі тэксту» (1998), М. Балёўскага «Funkcje środków stylistycznych w polskich i czeskich aforyzmach» (2001), А. Я. Леванюк «Лексико-грамматические и семантика-стылістычныя асаблівасці беларускага паэтычнага афарызма» (2002), Н. В. Расковай «Афористика и фразеология языка произведений русских полководцев конца XVIII – начала XIX в.» (2012) і інш.;

2) **лінгватэксталагічны**, у рамках якога на матэрыяле розных моў афарызмы кваліфікуюцца і апісваюцца як тып тэксту ў даследаванні А. П. Шумаковай «Французский афоризм как текст» (2006) і як від інтэртэксту ў манаграфіі К. Ю. Ваганавай «Афоризм как тип текста в аспекте интертекстуальности (на материале немецкого языка)» (2010), вывучаюцца структурна-семантычныя і функцыйныя асаблівасці афарызмаў, якія пабудаваны з інтэртэкстаў, у даследаванні Я. В. Зямлянскай «Структурно-семантические и функциональные особенности стилиевой интертекстуальности в англоязычном афоризме» (2004), якія ўжываюцца самі як структурныя часткі тэксту, напрыклад байкі, у даследаванні А. К. Сычовай «Функционально-семантическая структура басенного афоризма» (1996), або як інтэртэксты ў мове газеты і ў публіцыстычных тэкстах – у даследаванні К. А. Рыбінай «Афористические выражения в интертексте» (2006); апісваюцца суадносіны афарызма і тэксту ў працы Л. Любімавай – Бэкман «Rezeption von Aphorismen. Eine textlinguistische Studie» (2001) [6], пры гэтым тэрмін *афарызм* не заўсёды эксплікуецца, ужываюцца іншыя тэрміны, напрыклад *абагульненае выказванне* ў працы Т. В. Слэстнікавай «Функционирование обобщающего высказывания в тексте (на материале французского языка)» (1992), *генератыўнае выказванне* ў даследаванні В. С. Заўялавай «Функции генеритивного высказывания в структуре текста» (2002), *генералізаванае выказванне* ў працы І. Б. Андзіш «Генерализованные высказывания в публицистическом

и художественном дискурсах (на материале современного английского языка)» (2012) і інш.;

3) **ідыястылістычны**, у межах якога афарызмы ў розных мовах разглядаюцца як элемент ідыястылю пісьменніка ці публіцыста, нярэдка разам з фразеалагізмамі і іншымі ўстойлівымі адзінкамі ў даследаваннях С. А. Шаталавай «Лингвистические основы афористики и афоризмы в художественных текстах Ф. М. Достоевского» (2000), Н. М. Калашнікавай «Афористичность как черта идиостиля В. Токаревой» (2004), А. М. Сычовой «Поэтическая фразеология и афористика Ф. И. Тютчева: структурно-семантический аспект» (2015), Ю. С. Байковой «Афористичность как элемент идиостиля Е. А. Евтушенко» (2017), Л. А. Яўдошынай «Лексіка-фразеалагічная і сінтаксічная адметнасць мовы мастацкіх твораў Фёдора Янкоўскага» (2002) і інш., пры гэтым тэрмін *афарызм* нярэдка дублюецца ці замяшчаецца больш агульнымі па змесце тэрмінамі *выслоўе* ў працы Ю. В. Назаранка «Выслоўе ў мове твораў Якуба Коласа: камунікацыйна-маўленчы статус, класіфікацыя, моўна-стылістычныя асаблівасці» (2003), *лаканічныя моўныя формы* ў працы А. Н. Рыміханавай «Специфика лаконичных языковых форм в идиостиле В. В. Вересаева» (2014) і г. д.

Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма як маўленчага твора і як літаратурнага тэксту падрабязна праналізаваны з тэарэтычнага і метадалагічнага пунктаў гледжання ў манаграфіі «Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма» (2003) [7, с. 68–94].

3. Вывучэнне афарызма як адзінкі фразеалагічнага складу мовы. Афарызм як **спецыфічная фразеалагічная адзінка** разглядаецца ў межах «шырокага» разумення фразеалогіі на падставе трох прымет, што ў іх агульнапрынятым разуменні ўласцівы фразеалагізмам, але прыпісваюцца і афарызмам: звышслоўнасці (або раздзельнааформленасці), узнаўляльнасці, ідыяматычнасці і інш.

Так, А. В. Каралькова ў манаграфіі «Русская афористика» (2005) адзначае, што «рассмотрение афоризмов как лингвистического явления в рамках широкого понимания фразеологии, т. е. в широком фразеологическом контексте, позволяет точнее определить их дифференциальные признаки» [8, с. 30]. У шэрагу агульных прымет фразеалагізмаў і афарызмаў даследчыца вылучае ўстойлівасць, раздзельнааформленасць, мадэляванасць [8, с. 32]. Да такіх прымет А. В. Каралькова адносіць таксама абагульненасць, якую трактуе ў рамках кагнітыўнай семантыкі (у дачыненні да слоў-кампанентаў афарызмаў і фразеалагічных адзінак). «Фразеологические единицы и афоризмы имеют обобщающий характер. С точки зрения структурно-семантической в их составе можно выделить т. н. слова-концепты, которые репрезентируют наиболее актуальные для народа по-

нятия» [8, с. 27]. Нават мяркуецца, што «с точки зрения семантики афоризмы и фразеологизмы даже в узком понимании термина имеют много общего» [8, с. 33]. Разам з гэтым А. В. Каралькова звяртае ўвагу і на такія прыметы афарызма, якія адсутнічаюць у фразеалагізмах. Да іх адносяцца, найперш, пашпартызаванасць (вядомасць аўтара) [8, с. 29], пры гэтым адзначаецца, што афарызмы «не предполагают общеизвестности» [8, с. 30], у той час як для фразеалагізмаў агульнавядомасць (у межах пэўнага моўнага калектыва) з'яўляецца адной з галоўных іх уласцівасцей як моўных адзінак (?!). Яшчэ адной прыметай афарызма, якая не ўласціва фразеалагізму, вызначаецца лаганічнасць [8, с. 30], аднак адзначаецца, што аб'ём афарызма – гэта максімальна тры сказы, хоць часцей за ўсё адзін ці два сказы [8, с. 31], у той час як пераважная большасць фразеалагізмаў сказамі не з'яўляецца (?!).

Такі падыход у вызначэнні лінгвістычнай прыроды афарызмаў (атажсамліванне іх з фразеалагізмамі) можна кваліфікаваць як дуалістычны, што ўзнікае ў выніку неабходнасці апісаць лінгвістычны аб'ект без стварэння адмысловай метадалогіі апісання. Гэта становіцца магчымым, калі выкарыстоўваецца з пэўнымі ўдакладненнямі (або ў мадэрнізаваным выглядзе) ужо распрацаваная метадалогія апісання блізкага па сваіх якасцях аб'екта. У дадзеным выпадку дуалістычны падыход аб'ядноўвае два проціпастаўленыя адзін аднаму па сваіх якасцях лінгвістычныя аб'екты ў межах адной лінгвістычнай тэорыі – «фразеалогіі ў шырокім разуменні», што непазбежна стварае невырашальныя супярэчнасці, спараджае неаб'ектыўны погляд на адзін з аб'ектаў (вылучэнне тых прымет, якія аб'ядноўваюць яго з проціпастаўленым аб'ектам у межах адной тэорыі, і ігнараванне тых прымет, якія гэтыя аб'екты прынцыпова адрозніваюць). А гэта, у сваю чаргу, правакуе імкненне замяніць супярэчнасці фактычнага апісання метамоўнымі наватворамі, логікай здаровага сэнсу і разважаннямі *ad hoc*.

Дуалістычны падыход яскрава ўвасоблены ў даследаванні К. А. Туманавой «Афоризм во фразеологии и фразеологизм в афористике современного немецкого языка» (2012), дзе афарызмы, з аднаго боку, вызначаюцца як фразеалагізмы, а з другога – апісваюцца як маўленчыя творы нефразеалагічнай прыроды (якія здольны змяшчаць у саставе сваіх кампанентаў фразеалагічныя адзінкі). Метадалагічны дуалізм спараджае ў гэтым выпадку невырашальныя супярэчнасці. Так, безумоўна алагічнае паводле зместу палажэнне з'яўляецца адным з асноўных вынікаў (?) даследавання К. А. Туманавой: «Близость афоризмов по форме и содержанию к пословицам и крылатым словам, которые причисляются к фразеологическим единицам, позволяет рассматривать

афоризмы как предмет изучения фразеологии. Большинство афоризмов, однако, является речевыми единицами и, следовательно, нефразеологическими образованиями» [9, с. 6].

Трэба адзначыць, што фразеалагічная трактовка афарызма характэрна ў асноўным для нацыянальных традыцый у вывучэнні пэўных моў. Так, погляды А. В. Каральковай арганічна вынікаюць з распаўсюджанага ў русістыцы разумення фразеалогіі «ў шырокім сэнсе», упершыню эксплікаванага ў вядомай у свой час працы С. І. Ажэгава «О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка» (1956), але стаўшага папулярным, дзякуючы М. М. Шанскаму, які ў другім выданні сваёй працы «Фразеология современного русского языка» (1969) дапоўніў шырока вядомую класіфікацыю ўстойлівых адзінак акадэміка Вінаградава В. У. яшчэ адным тыпам – «фразеалагічнымі выразамі», куды ўключыў прыказкі, крылатыя выразы і іншыя ўзнаўляльныя ў маўленні ў гатовай форме адзінкі. У сваю чаргу, погляды К. А. Туманавай вынікаюць з пануючага ў даследчыкаў нямецкай мовы шырокага разумення аб'ёму фразеалогіі, якое было прапанавана і абгрунтавана ў свой час І. І. Чарнышовай у яе шырока вядомай працы «Фразеология современного немецкого языка» (1970).

4. Вывучэнне афарызма ў тэарэтычным мовазнаўстве. У тэарэтычным мовазнаўстве да нядаўняга часу было агульнапрынятым «вузкае» разуменне фразеалогіі, паводле якога прыказкі, крылатыя выразы і іншыя моўныя клішэ (у тым ліку і ўстойлівыя і ўзнаўляльныя афарызмы) не адносяцца да фразеалагічных адзінак. Найбольш катэгарычнае меркаванне было выказана В. М. Тэлія ў манаграфіі «Общее языкознание. Внутренняя структура языка» (1972), дзе «крылатыя выражэння, пословицы» кваліфікаваны як «несвободные речевые единицы», паколькі «признаки воспроизводимости» такіх адзінак «не могут быть объяснены в терминах уровня моделирования, здесь обнаруживаются иные фразообразовательные факторы» [10, с. 510]. Паводле В. М. Тэлія, «крылатыя выражэння – это вкрапления в язык» [10, с. 510], а «пословицы составляют особый корпус паралингвистических единиц, значение которых формируется за пределами собственно языковой структуры» [10, с. 512].

У цяперашні час у межах агульнай тэорыі мовы прыказкі, крылатыя выразы і іншыя ўстойлівыя фразы (у тым ліку з семантыкай абагульнення – афарызмы) не выводзяцца за межы фразеалогіі, што азначае шырокі падыход да яе аб'ёму, але разглядаюцца дыферэнцавана. У фундаментальнай манаграфіі А. М. Баранова і Д. А. Дабравольскага «Аспекты теории фразеологии» (2008) прыказкі вызначаюцца як «фразеологизмы со структурой предложения, имеющие в своем зна-

чении идею всеобщности, иллюкативную семантику рекомендации или совета (нравоучения) и характеризующиеся относительной дискурсивной самостоятельностью» [11, с. 69], а крылатыя выразы як «различные в структурном отношении устойчивые сочетания слов, в большинстве случаев афористического характера, источник возникновения которых (литературный, фольклорный, публицистический и т. п.) мыслится как общеизвестный» [11, с. 69]. Пры гэтым усе прыказкі і часткова крылатыя выразы кваліфікуюцца як фразеалагізмы, якія разумеюцца, у сваю чаргу, як адзінкі мовы – «являются чисто языковым феноменом» [11, с. 21]. Аднак заўважаецца, што ў тэарэтычнай лінгвістыцы практычна не выкарыстоўваецца паняцце «крылатые слова» [11, с. 71], паколькі як моўны факт «крылатые слова выделяются на лингвистических основаниях, частично попадания в идиомы, частично – в пословицы» [11, с. 73].

Сімптаматычна, што ў межах тэарэтычнага мовазнаўства даследчыкі звычайна пазбягаюць ужывання тэрміна *афарызм* (і выкарыстання адпаведнага паняцця), відаць, з той прычыны, што ў большасці сучасных лінгвістычных даследаванняў афарызма недастаткова ўласна мовазнаўчага інструментарыя для яго дакладнага вызначэння (прыметы лакалічнасці, аўтарства, стылістычнай вытанчанасці, парадаксальнасці, змештавай глыбіні, якія звычайна прыпісваюцца афарызму, немагчыма адэкватна апісаць у тэрмінах лінгвістыкі). У гэтым плане вывучэнне афарызма (як і крылатых слоў) застаецца пакуль, паводле заўвагі А. М. Баранова і Д. А. Дабравольскага, «достоянием традиционных подходов к описанию языкового материала, предшествующих его теоретическому осмыслению» [11, с. 71].

Сярод найбольш значных у сучаснай тэорыі мовы даследаванняў, прысвечаных афарызму, можна назваць працу Н. Б. Мячкоўскай «Жанры афористики и градация высказываний по степени идиоматичности» (2009), дзе афарызм апісваецца як складаны аб'ект і размяжоўваецца на два класы адзінак: па-першае, «літаратурныя афарызмы» (цытаты або творы), а па-другое, «прыказковыя афарызмы», да якіх «относятся и те крылатые фразы, которые утратили авторство (т. е. оно забылось, стерлось в памяти традиции» [12, с. 93]. Афарызм проціпастаўляецца фраземе на той падставе, што «в отличие от фраземы, афоризм – это всегда высказывание, поэтому он предикативен и коммуникативен» [12, с. 92]. Адначасова з гэтым афарызм вызначаецца як «воспроизводимое, но не этикетное клишированное высказывание, циркулирующее в устном и письменном общении и отмеченное признаками идиоматичности» [12, с. 93]. Афарызм не кваліфікуецца Н. Б. Мячкоўскай як фразеалагічная адзінка, але

ў якасці яго прымет называюцца ўзнаўляльнасць і ідыяматычнасць, што характарызуюць (узятая разам) менавіта аб'ект вывучэння фразеалогіі (адсутнасць згадкі аб устойлівасці афарызма тут неістотная, паколькі ўстойлівасць як уласцівасць звышслоўных адзінак з'яўляецца непазбежным вынікам іх узнаўляльнасці ці ідыяматычнасці). Такім чынам, і тут рэалізуецца згаданы вышэй дуалістычны падыход, калі афарызмы прама не суадносяцца з фразеалогіяй, але ў якасці іх асноўных прымет выкарыстоўваюцца менавіта вызначальныя прыметы фразеалагічных адзінак.

Можна канстатаваць, што на мяжы XX–XXI ст. праблема атаясамлівання vs. размежавання афарызмаў і фразеалагізмаў выйшла за межы фразеалогіі як асобнага адгалінавання мовазнаўства. Ад таго ці іншага вырашэння гэтай праблемы залежыць ужо не толькі акрэсленне аб'ёму і межаў фразеалогіі як навуковай дысцыпліны (што было важна на пачатку яе развіцця ў перыяд з пачатку 1960-х да канца 1980-х гг.), але і вызначэнне тых устойлівых і ўзнаўляльных адзінак, якія выдаюцца цяжка аднесці да фразеалогіі без страты яе межаў і бясконцага раздзімання яе аб'ёму.

Менавіта таму ў межах самой фразеалогіі ўзнікла патрэба асэнсавання і размежавання фразеалагізмаў і афарызмаў як адасобленых моўных феноменаў, што стала прадметам асобных даследаванняў, напрыклад, дакладу І. Пранкавіча “Phraselogismus und Aphorismus” на Міжнародным кангрэсе “EUROPHRAS – 1995” [13].

У межах тэарэтычнай лінгвістыкі адносіны паміж фразеалогіяй і афарыстыкай апісаны ў нашай працы «Фразеалогія vs. афарыстыка (да праблемы катэгорыяльнага размежавання фразеалагічных і афарыстычных адзінак мовы)» (2004) [14].

5. Вывучэнне афарызма як спецыфічнай моўнай адзінкі. У пачатку 1970-х гг. дзякуючы адсутнасці несупярэчлівага вызначэння афарызма як тыпу фразеалагізмаў у межах лінгвакраіназнаўства як яскрава прыкладной дысцыпліны ўзнікла ідэя вызначыць і апісаць афарыстычныя адзінкі як асобны клас моўных адзінак нефразеалагічнай прыроды.

У межах лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма яе аўтарамі В. Р. Кастамаравым і Я. М. Верашчагіным быў выказаны шэраг ідэй і сфармуляваны палажэнні, у якіх упершыню ў лінгвістыцы былі выказаны і абгрунтаваны ўласна лінгвістычныя ўласцівасці афарызма як спецыфічнай моўнай адзінкі. Найбольш значымі палажэннямі лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма з'яўляюцца: 1) намінацыйны характар зместу ўзнаўляльных і ўстойлівых афарыстычных фраз; 2) проціпастаўленне «моўныя vs. маўленчыя» афарызмы; 3) узроўневая арганізацыя моўных афарызмаў у сістэме мовы.

Так, нацыянальна-культурная інфармацыя, вывучэнне якой у мове і праз саму мову з'яўляецца

прадметам лінгвакраіназнаўства, акумулюецца пераважна ў намінацыйных адзінках, семантыка якіх у проціпастаўленне рэліцыйным моўным значэнням [15, с. 162–164] прама і непасрэдна адлюстроўвае прадметы, з'явы, якасці, працэсы рэчаіснасці. Традыцыйна да намінацыйных адзінак мовы адносяцца словы, а таксама фразеалагізмы (у вузкім сэнсе – як семантычна тоесныя слову звышслоўныя адзінкі з пераносным значэннем і граматычнай будовай словазлучэння). У лінгвакраіназнаўстве ў якасці намінацыйных адзінак упершыню былі кваліфікаваны т. зв. «моўныя афарызмы» (прыказкі і крылатыя выразы) – фразы, што масава ўзнаўляюцца, як словы і фразеалагізмы, але ў адрозненне ад іх азначаюць не прадметы, з'явы, якасці, працэсы рэчаіснасці, а «типичные, повторяющиеся жизненные ситуации» [16, с. 39].

Прыметай «моўных афарызмаў», паводле якой яны проціпастаўляюцца ўсім іншым афарыстычным фразам, з'яўляецца рэгулярная ўзнаўляльнасць. Апошнія ў адрозненне ад першых не ўзнаўляюцца ў маўленні, а ствараюцца ў ім, таму вызначаюцца як «маўленчыя афарызмы» [17, с. 5–6]. Акрамя гэтага, «моўныя» і «маўленчыя» афарызмы, адрозніваюцца паводле адпаведна масавага або індывідуальнага характару іх ужывання. «Маўленчых» афарызмаў бясконца мноства, яны спантанна ствараюцца ў маўленні або разова ўзнаўляюцца. «Моўныя» ж афарызмы, як мяркуецца, вядомы ўсім носьбітам пэўнай мовы, а іх агульную колькасць (для кожнай мовы) можна дакладна вызначыць. Напрыклад, у рускай мове «лишь малое число пословиц и крылатых слов (по подсчетам Г. Л. Пермякова, примерно 800–1500 единиц) известны повсеместно и активно употребляются в речи, получая тем самым право называться элементами общенародного языка» [5, с. 73].

Такім чынам, у якасці аб'екта лінгвакраіназнаўства (і мовазнаўства ўвогуле) кваліфікуецца мноства «моўных афарызмаў», пад якімі разумеюцца «изречения (обычно в форме фразы), выражающие какую-либо обобщенную мысль» [17, с. 5], перш за ўсё ўсе без выключэння прыказкі і крылатыя словы. Сукупнасць «моўных афарызмаў» складае ў мове ўласную падсістэму, якая вызначаецца ў лінгвакраіназнаўстве як асобны, т. зв. «афористический уровень языка» [5, с. 72–74].

Лінгвакраіназнаўчая тэорыя афарызма ў канцы XX – пачатку XXI ст. развівалася далей В. Р. Кастамаравым і Я. М. Верашчагіным, а таксама іх паслядоўнікамі, сярод якіх варта адзначыць А. С. Мамантава і яго манаграфію «Язык и культура: основы сопоставительного лингвострановедения» (2000). На матэрыяле беларускай мовы лінгвакраіназнаўчая тэорыя афарызма ўпершыню была распрацавана ў канцы 1990-х гг. у працы «Нацыянальна-культурная семантыка беларускай

мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі)» (1998), якая надрукавана асобным раздзелам у манаграфіі «Сацыякультурная прастора мовы» (1998) [18, с. 33–62].

Галоўным вынікам лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма можна лічыць тое, што дзякуючы хуткаму пашырэнню лінгвакраіназнаўства як лінгвадыдактычнай і як філалагічнай дысцыпліны паняцце афарызма пачало выкарыстоўвацца ў мовазнаўстве ў якасці родавага для вызначэння і рознааспектнага апісання прыказак і крылатых выразаў як моўных / маўленчых адзінак нефразеалагічнай прыроды, а тэрмін *афарызм* набыў адпаведны лінгвістычны змест (разам з атрыбутам *моўны*) і пачаў проціпастаўляцца *маўленчаму* (аўтарскаму афарызму). Такое размежаванне афарызмаў даволі хутка выйшла за межы лінгвістыкі, пачало выкарыстоўвацца шырока за яе межамі ў даследаваннях рознай тэматыкі, напрыклад у працах Т. Э. Ційтанен «Языковой афоризм как мировоззренческое отражение бытия обыденным сознанием» (1985), В. І. Вакулёна «Авторские неологизмы, афоризмы и контекстуально-преобразованные фразеологизмы как проблема перевода» (1987), Д. А. Крачкова «Языковой афоризм как средство репрезентации говорящего в американском политическом дискурсе» (2002), Э. С. Хузінай «Репрезентация гендерных стереотипов в татарском языке: на материале паремий и авторских афоризмов» (2012) і інш.

Трэба адзначыць, што ўласна лінгвістычнае разуменне «моўных афарызмаў» паступова павузілася ў лінгвістычных даследаваннях да толькі крылатых выразаў, відаць, пад уплывам, з аднаго боку, літаратурназнаўчай трактоўкі афарызма (як літаратурнага жанру выслёўяў), а з другога – развіцця парэміялогіі як самастойнай галіны мовазнаўства.

Праблематыка лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма падрабязна праналізавана ў працы «Афоризм как единица языка vs. речи и как объект лингвострановедения» (2003) [19].

На сённяшні дзень вывучэнне афарызма як асобнай моўнай / маўленчай адзінкі ў **межах лінгвадыдактыкі** мае два кірункі. Першы з іх грунтуюцца на лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма як моўнай адзінкі, а другі прадугледжвае выкарыстанне афарызмаў у якасці фактычнага матэрыялу для ілюстрацыі тых ці іншых моўных з’яў пры выкладанні мовы як роднай або як замежнай. Апошні кірунак не мае нічога агульнага з першым, афарызм у яго межах разглядаецца на матэрыяле розных моў толькі як літаратурны твор, напрыклад у дапаможніках А. В. Каральковай «Русская афористика» (2012), А. Трэнбскай – Кернтонф «Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego» (2015, Т. В. Вернікоўскай «Грамматика

польского языка в афоризмах» (2016), В. М. Касцючых «Беларуская афарыстыка» (2019) і інш.

6. Вывучэнне афарызма як адзінкі парэміялагічнага фонду мовы. Парэміялагічны падыход да лінгвістычнага вывучэння афарызма не развіўся ў значнае паводле тэорыі і метадалогіі адгалінаванне з прычыны перш за ўсё адсутнасці паслядоўнай эксплікацыі паняцця афарызма як аб’екта апісання – як адзінкі парэміялагічнага фонду мовы.

Афарызм як **адзінка парэміялагічнага фонду мовы** разумеецца часцей у родавым сэнсе (абазначаецца як *народны афарызм*, *фальклорны афарызм*, *афарызм фальклорнага паходжання* і г. д.), на падставе чаго спецыяльна не вызначаецца і не аспісваецца як асобны лінгвістычны аб’ект (падаецца як нешта відавочнае, само сабой зразумелае), аднак згадваецца амаль у кожным сучасным мовазнаўчым даследаванні, прысвечаным прыказкам.

Напрыклад, у працы Н. М. Семяненка «Когнитивно-прагматическая парадигма паремиологической семантики» (2012) вызначаецца, што «объектом исследования являются: а) фразеологические сочетания поговорочного типа; б) фольклорно-речевые фразеологизированные выражения с обобщённым значением – пословицы, загадки и приметы. Все они объединяются родовым термином *паремии*, представляющим обширный класс народных афоризмов» [20, с. 3]. Даследчыца заўважае, што «паремии интерпретируются нами как афоризмы фольклорного происхождения, которые характеризуются устойчивостью, воспроизводимостью и прецедентностью» [20, с. 3] і да т. п. Пры гэтым не даецца вызначэння таго, што лічыць афарызмам і чым народныя (фальклорныя) афарызмы адрозніваюцца ад іншых афарызмаў. Можна меркаваць, што на мовазнаўчае вывучэнне афарызмаў тут відавочна ўплывае іх разуменне ў межах фалькларыстыкі, дзе «народная афористика объединяет краткие народные суждения, выраженные в лаконичной отточенной форме, ее ядро составляют пословицы и поговорки» [21].

Прыказкам у сучасным мовазнаўстве часта прыпісваецца якасць афарыстычнасці без яе тлумачэння. Так, у манаграфіі М. Ю. Котавай «Очерки по славянской паремиологии» (2003) пад прыказкай «понимается устойчивый словесный комплекс, имеющий синтаксическую структуру замкнутого предложения, обладающий афористичностью, прямым или переносным планом выражения, обозначающий ситуацию и вошедший в язык как из фольклора, так и из других источников» [22, с. 3]. Або тамсама: «Афористичность, как постоянная коннотация, является универсалией, свойственной пословицам, максима́м, крылатым словам, цитатам, представляющим собой микротекст – замкнутую завершённую художественную систему в форме цельнопредикативного образования»

[22, с. 24]. Цяжка зразумець з прыведзенага вызначэння, што менавіта маецца на ўвазе пад якасцю афарыстычнасці і чаму дадзеная якасць з'яўляецца ўніверсальнай (!) для прыказак, крылатых слоў, цытат.

У працы І. Я. Лепешава «Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства» (2006) прыказка вызначаецца як «устойлівае, узаўяляльнае, не менш як двухкампанентнае афарыстычнае, найчасцей поўнаасцю або часткова алегарычнае закончанае выказванне звычайна павучальнага характару ў форме простага ці складанага сказа» [23, с. 17], аднак не тлумачыцца, што менавіта трэба зразумець пад тэрмінам «афарыстычнае (выказванне)».

Паводле іншага погляду, у мовазнаўчых даследаваннях пад афарызмамі, або народнымі афарызмамі разумеюцца, наўслед за Р. Л. Пермяковым [24, с. 13], прыказкі з прамым сэнсам у адрозненне ад т. зв. «уласна прыказак», якія маюць толькі пераносны сэнс.

Існуе таксама меркаванне, што афарызмы маюць дачыненне да прыказак толькі ў адным аспекце – утваральным (афарызм як разнавіднасць літаратурных выслоўяў можа стаць прыказкай у выпадку пашырэння свайго ўжывання і страты сувязі з аўтарам і літаратурнай крыніцай свайго паходжання, а таксама афарызм можа быць утвораны ад прыказкі ў выпадку яе трансфармацыі з рознымі мэтамі). Такі погляд эксплікаваны ў працах многіх вядомых парэміёлагаў і фразеолагаў (Мідэра, В., Макіенкі В. М., Баранова А. М., Дабравольскага Д. А., Хлебды В. і інш.) і паходзіць з характэрных для канца ХІ – пачатку ХХ ст. пошукаў літаратурных крыніц прыказак. Адным з першых даследаванняў у гэтым напрамку з'яўляецца манаграфія І. Е. Цімашэнкі «Літаратурныя пераходныя і прататыпы трох-сот рускіх пословиц и поговорок» (Кіеў: Типографія П. Барскаго, 1897).

Існуюць і спецыяльныя даследаванні, прысвечаныя літаратурнаму паходжанню прыказак у асобных мовах. У беларусістыцы – гэта даведнік І. Я. Лепешава «Этымалагічны слоўнік прыказак» (2014), у русістыцы – праца І. М. Гермагенавай «Трансформация древнерусских переводных изречений в пословицы и поговорки» (2007), у англістыцы – працы Я. Я. Іванова і Ю. А. Петрушэўскай “Etymology of English Proverbs” (2015) і “English Proverbs: from Literary Texts, in Literary Texts: Etymology, Usage, Variability” (2016) [25, 26].

Аднак уплыў лінгвакраіназнаўчай тэорыі афарызма на яго разуменне як адзінкі прыказкавага фонду мовы спараджае пэўную супярэчнасць, з аднаго боку, напрамку вывучэння афарызма як парэміялагічнай адзінкі, а з другога – метамовы такога вывучэння, як напрыклад, у назве працы Д. Р. Мальцавай «Языковые афоризмы немецкого языка литературного происхождения» (1993).

І, нарэшце, прыказкі могуць непасрэдна атаясамлівацца з афарызмамі (афарыстычнымі выслоўямі), як, напрыклад, у працы Н. Нямковіч і А. Паддубскай «Марфалагічнае ў афарыстычных выслоўях (назоўнік у беларускіх прыказках)» (1985). Аднак такія выпадкі, трэба адзначыць, усё ж дастаткова рэдкія і мала паказальныя.

7. Вывучэнне афарызма як спецыфічнага паводле семантыкі тыпу выказвання. Семантычны падыход да вывучэння моўнай прыроды афарызма не развіўся ў метадалагічна значнае адгалінаванне (як і парэміялагічны падыход) з прычыны перш за ўсё адсутнасці паслядоўнай эксплікацыі афарыстычных адзінак як аб'екта апісання семантыкі выказвання.

Вывучэнне афарызма як **семантычнага тыпу выказвання** развіваецца ў трох асноўных напрамках:

1) вызначэнне граматычных сродкаў адлюстравання абагульненай семантыкі выказвання, напрыклад у даследаваннях В. І. Глазуновай «Взаимодействие определенного и обобщенного субъектов в высказывании» (1993), А. А. Панчышынай «Грамматические средства выражения обобщенной семантики высказывания» (1993) і інш.;

2) апісанне на матэрыяле розных моў функцый абагульненых (універсальных, генералізаваных, генерытыўных) выказванняў у структуры тэксту, напрыклад, у даследаваннях Т. В. Сластніковай «Функционирование обобщающего высказывания в тексте (на материале французского языка)» (1992), В. С. Заўялавай «Функции генеритивного высказывания в структуре текста» (2002) і інш.;

3) вызначэнне асаблівасцей ужывання выказванняў абагульненай семантыкі ў публіцыстычным і мастацкім дыскурсах, напрыклад у працы І. Б. Андзіш «Генерализованные высказывания в публицистическом и художественном дискурсах (на материале современного английского языка)» (2012) і інш.

Ва ўсіх згаданых даследаваннях паняцце афарызма эксплікуецца ў традыцыйным (экстралінгвістычным) плане толькі як жанр літаратуры, пэўная разнавіднасць літаратурнага выслоўя, крылатая літаратурная цытата і да т. п.

Афарызм вызначаецца ва ўсіх згаданых даследаваннях, як правіла, толькі ў якасці разнавіднасці абагульненага (універсальнага, генералізаванага, генерытыўнага) выказвання на падставе такіх прымет, як наяўнасць аўтара, парадаксальнасць, мастацкасць формы і г. д. У гэтым сэнсе афарызм проціпастаўляецца, з аднаго боку, прыказкам, а з другога – іншым тыпам літаратурных выслоўяў – максімам, сентэнцыям і г. д., што не дазваляе разглядаць яго як самастойны лінгвістычны аб'ект, аднак эксплікуе асаблівасці яго ўласна семантычнай і семантычна-граматычнай арганізацыі.

8. Вывучэнне ў лінгвістычным плане асобных аспектаў структуры, семантыкі, функцый афарызма. Лінгвістычнае апісанне афарызма не абмяжоўваецца акрэсленымі вышэй кірункамі. Моўная прырода афарызма актыўна даследуецца таксама ў тэрмінах розных мовазнаўчых напрамкаў і дысцыплін, у межах якіх сфарміраваліся ўласныя падыходы да яго вывучэння. Можна вылучыць наступныя прадметныя кірункі і падыходы да лінгвістычнага апісання афарызма, якія пачалі развівацца з 1970-х гг. на матэрыяле розных моў.

Лінгвасеміятычны падыход увасоблены ў працах М. А. Чэркасага «Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы (пословицы и афоризмы)» (1978), Н. Б. Мячкоўскай «Афористика: судьба жанра в семиотическом освещении» (2002) і інш.

Структурны падыход рэалізаваны ў даследаваннях М. М. Елянеўскай «Структура и функции афоризма (на материале английского языка)» (1983), Р. Я. Крэйдліна «Структура афоризма» (1989) і інш.

Семантычны падыход выкарыстаны ў даследаваннях Л. І. Швыдкай «Синонимия пословиц и афоризмов в английском языке» (1972), А. С. Цяпкінай «Устойчивые дефинитивные афоризмы английского языка» (1975), К. М. Тангір «Русские антиномичные афоризмы: рече-языковые аспекты конфликтности и парадоксальности» (2007), А. Ю. Ніктавенка «Семантика конфликтодержающих паремий и афоризмов в лингвокогнитивном и лингвокультурном аспектах (на материале русского и английского языков)» (2015) і інш.

Псіхалінгвістычны падыход акрэслены ў даследаванні Н. А. Карлік «Теоретические основы выявления суггестивного потенциала малоформатных афористических текстов» (2013) і інш.

Лінгвакультуралагічны падыход увасоблены ў даследаваннях В. А. Дзмітрыевай «Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов» (1997), Н. В. Рапапорт «Лингвокультурологический концепт 'французская национальная личность'» (1999), Н. А. Новікавай «Концептуальная диада 'жизнь – смерть' и её языковое воплощение в русской фразеологии, паремиологии и афористике» (2003), А. Д. Летавай «Лингвокультурологический концепт 'английская национальная личность' в сопоставительно-контрастивном описании афористики» (2004), І. П. Васілюка «Лингвокультурологическое исследование национальной (русской) языковой личности (на материале афористики)» (2004), А. У. Амер «Вербализация фрагмента концептосферы 'морально-этические ценности' в афоризмах и пословицах (на материале английского и русского языков)» (2005), Т. Ю. Перадрыенка «Концепты 'бог' и 'дьявол' в русской и английской лингвокультурах» (2006),

Ф. Б. Мухутдзінавай «Концепт 'женщина' во французском языковом сознании (на материале афористики)» (2006), К. А. Дзямідкінай «Фразеологизмы, паремии и афоризмы как средство объективации концепта 'Leben' в немецкой языковой картине мира» (2007), Р. М. Скарняковай і А. В. Табанакавай «Современные немецкие афоризмы: лингвокультурологический анализ (на материале афоризмов Петера Холя)» (2008), Т. С. Чахоевай «Репрезентация концептов 'мужчина' и 'женщина' в русской лингвокультуре (на материале афористики)» (2009), К. У. Патрушавай «Лингвокультурологический и функционально-прагматический аспекты афоризмов в политическом дискурсе» (2011), Ю. С. Канавалавай «Фразеологизмы, паремии и афоризмы как средство объективации возрастных концептов в англо-американской языковой картине мира» (2011), А. У. Яроменка «Языковая объективация ценностного компонента концепта 'Marriage' в афоризмах американских и британских авторов (сравнительно-сопоставительный аспект)» (2012), а таксама ў найноўшай манаграфіі А. Я. Леванюк «Беларуская афарыстыка як нацыянальна-культурны феномен: беларускі літаратурны паэтычны афарызм» (2018) і інш.

Лінгвапрагматычны падыход выкарыстаны ў даследаваннях Т. В. Радзіеўскай «Прагматический аспект афористических текстов» (1988), І. Ю. Якаўлевай «Лингвопрагматические характеристики англоязычных афористических высказываний» (2010), І. А. Налічнікавай «Когнитивно-прагматические особенности афористического дискурса» (2010), Н. С. Бажалкіна «Афористичность как средство языкового воздействия в политическом дискурсе (на материале выступлений американских, британских и российских политиков)» (2012) і інш.

Асобна трэба адзначыць комплексныя апісанні афарызмаў на матэрыяле адной мовы, што пачалі з'яўляцца на пачатку ХХІ ст. Гэта згаданая ўжо манаграфія А. В. Каральковай «Русская афористика» (2005) [8], даследаванне «Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти» (2005) Н. М. Шарманавай, а таксама наша праца «Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове» (2017) [27].

Заклучэнне. Мовазнаўчае вывучэнне афарызма пачалося пазней сфарміраваных раней нелінгвістычных падыходаў да яго даследавання, таму яно змештава ў рознай ступені залежаць ад іх. На лінгвістычнае разуменне афарызмаў найбольш паўплывалі вынікі іх вывучэння ў межах літаратуразнаўства і фалькларыстыкі.

З сярэдзіны ХХ ст. пашырылася вывучэнне афарызма як літаратурнага твора і стылістычнага сродку мовы мастацкай літаратуры. У 1970-х гг. незалежна адзін ад аднаго паўсталі тры падыходы да вывучэння ўзнаўляльных афарызмаў: фразеалагічны, парэміялагічны, лінгвакраіназнаўчы.

У 1970–1980-х гг. пачало развівацца семантычнае апісанне афарызма як тыпу выказвання.

У сучасным мовазнаўстве (з 1990-х гг. па сённяшні час) адначасова суіснуе некалькі напрамкаў вывучэння афарызма: лінгвастылістычны; лінгватэксталагічны; ідыястылістычны; фразеалагічны; парэміялагічны; лінгвакраізнаўчы; лінгвадыдактычны; структурны; семантычны; лінгвасеміятычны; лінгвапрагматычны; лінгвакультуралагічны; псіхалінгвістычны. На пачатку ХХІ ст. пачалі з’яўляцца комплексныя апісанні афарызмаў у адной мове (напрыклад, рускай, украінскай, беларускай).

Разгледжаныя прадметныя і нацыянальна-моўна дэтэрмінаваныя кірункі ў вывучэнні моўнай прыроды афарызма, погляды асобных мовазнаўцаў на месца афарызма ў моўнай сістэме і яго ролю ў маўленні маюць розную значнасць у фарміраванні і развіцці агульнай лінгвістычнай тэорыі афарызма. Найбольш значымі мэтазгодна лічыць палажэнні, выказаныя ў структурнай парэміялогіі (у працах Р. Л. Пермякова), у фразеалогіі рускай мовы (у працах С. Г. Гаўрына), у межах лінгва-

краізнаўчага аспекта выкладання рускай мовы як замежнай (у працах В. Р. Кастамарава і Я. М. Верашчагіна і іх паслядоўнікаў), а таксама ў працах В. І. Шмарынай, А. М. Гаўрылавай і інш., паколькі змест іх ідэй непасрэдна паўплываў на станаўленне ў сучаснай лінгвістыцы разумення афарызма як уласна моўнага феномена і фармаванню асобнага адгалінавання ведаў – лінгвістыкі афарызма.

Можна сцвярджаць, што вывучэнне моўнай прыроды афарызма з’яўляецца на сёння вельмі стракатым паводле сваіх напрамкаў і аспектаў, а таксама мае шмат у чым дыскусійны характар з прычыны існавання шэрагу канцэптualaных і метадалагічных супярэчнасцей. Лінгвістычнае вывучэнне афарызма можа развіцца ў асобнае навуковае адгалінаванне, для чаго існуючыя супярэчнасці павінны быць вырашаны.

Даследаванне выканана ў межах НДР «Беларуская фразеалогія, парэміялогія, моўная афарыстыка ў кантэксце еўрапейскіх моў і культур (сінхранічны і дыяхранічны аспекты)» (ДР № 20211335) Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў 2021–2025 гг.

Спіс літаратуры

1. Рыбникова М. А. Введение в стилистику. М.: Совет. писатель, 1937. 282 с.
2. Большая советская энциклопедия / гл. ред. С. И. Вавилов. М.: БСЭ, 1950. Т. 3. 626 с.
3. Федоренко Н. Т., Сокольская Л. И. Афористика. М.: Наука, 1990. 419 с.
4. Виноградов В. В. Язык и стиль басен Крылова // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. 1945. Т. 4, вып. 1. С. 24–52.
5. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Национально-культурная семантика языковых афоризмов // Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Рус. яз., 1990. С. 71–80.
6. Lubimova – Bekman L. Rezeption von Aphorismen. Eine textlinguistische Studie. Berlin: Erich Schmidt, 2001. 128 S.
7. Іваноў Я. Я. Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма. Магілёў: Брама, 2003. 194 с.
8. Королькова А. В. Русская афористика. М.: Флинта: Наука, 2005. 344 с.
9. Туманова Е. О. Афоризм во фразеологии и фразеологизм в афористике современного немецкого языка: лингвокультурологический аспект. М.: МПГУ, 2012. 293 с.
10. Фразеология // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / отв. ред. Б. А. Серебrennikov. М.: Наука, 1972. С. 456–515.
11. Баранов А. Н., Добровольский Д. О. Аспекты теории фразеологии. М.: Знак, 2008. 656 с.
12. Мечковская Н. Б. Жанры афористики и градация высказываний по степени идиоматичности // Жанры речи. 2009. Вып. 6. С. 79–111.
13. Pranjković I. Phraseologismus und Aphorismus // Europhras 95: Europäische Phraseologie: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt (Studien zur Phraseologie und Parömiologie. Bd. 15) / hrsg. W. Eismann. Bochum: Brockmeyer, 1998. S. 709–718.
14. Іваноў Я. Я. Фразеалогія vs. афарыстыка (да праблемы катэгарыяльнага размежавання фразеалагічных і афарыстычных адзінак мовы) // Известия ГТУ имени Ф. Скорины. 2004. № 1 (22). С. 29–32.
15. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Совет. Энцикл., 1966. 608 с.
16. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Номинативные единицы языка как носители и источники национально-культурной информации // Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Рус. яз., 1990. С. 38–109.
17. Костомаров В. Г., Верещагин Е. М. О пословицах, поговорках и крылатых выражениях в лингвострановедческом учебном словаре // Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: лингвострановедческий словарь / сост. В. П. Фелицына, Ю. Е. Прохоров. М.: Рус. яз., 1979. С. 4–11.
18. Иванова С. Ф., Іваноў Я. Я., Мячкоўская Н. Б. Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы). Мінск: Веды, 1998. 112 с.

19. Иванов Е. Е. Афоризм как единица языка vs. речи и как объект лингвострановедения // Русское слово в мировой культуре. Русский текст и русский дискурс сегодня / под ред. В. П. Казакова, Н. О. Рогожиной, Е. Е. Юркова. СПб.: Политехника, 2003. С. 536–545.
20. Семененко Н. Н. Когнитивно-прагматическая парадигма паремической семантики (на материале русского языка). Белгород: НИУ БелГУ, 2011. 418 с.
21. Пазяк М. М. Афористика народная // Восточнославянский фольклор: словарь научной и народной терминологии. Минск: Навука і тэхніка, 1993. С. 13.
22. Котова М. Ю. Очерки по славянской паремиологии. СПб.: Филол. фак. СПбГУ, 2003. 230 с.
23. Лепешаў І. Я. Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства. Гродна: ГрДУ імя Янкі Купалы, 2006. 279 с.
24. Пермьяков Г. Л. От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише). М.: Наука, 1970. 240 с.
25. Ivanov E., Petrushevskaja Ju. Etymology of English Proverbs // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. 2015. Vol. 8, no. 5. P. 864–872.
26. Ivanov E., Petrushevskaja Ju. English Proverbs: from Literary Texts, in Literary Texts: Etymology, Usage, Variability. Mogilev: Mogilev State A. Kuleshov University, 2016. 76 p.
27. Іваноў Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. 208 с.

References

1. Rybnikova M. A. *Vvedeniye v stilistiku* [Introduction to stylistics]. Moscow, Sovetskiy pisatel' Publ., 1937. 282 p. (In Russian).
2. Vavilov S. I. *Bol'shaya sovetskaya entsiklopediya* [Great Soviet Encyclopedia]. Moscow, Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya Publ., 1950. Vol. 3. 626 p. (In Russian).
3. Fedorenko N. T., Sokol'skaya L. I. *Aforistika* [Aphoristics]. Moscow, Nauka Publ., 1990. 419 p. (In Russian).
4. Vinogradov V. V. Language and style of Krylov's fables. *Izvestiya AN SSSR* [The Bulletin of the USSR Academy of Sciences], series of Literature and Language, 1945, vol. 4, issue 1, pp. 24–52 (In Russian).
5. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. National and cultural semantics of linguistic aphorisms. *Yazyk i kul'tura: lingvostranovedeniye v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo* [Language and Culture: Linguistic and Regional Studies in Teaching Russian as a Foreign Language]. Moscow, Russkiy yazyk Publ., 1990, pp. 71–80 (In Russian).
6. Lubimova – Bekman L. *Rezeption von Aphorismen. Eine textlinguistische Studie*. Berlin, Erich Schmidt Publ., 2001. 128 S. (In German).
7. Ivanou Ya. Ya. *Prablemy lingvistichnaga vyvuchennya afaryzma* [Problems of linguistic study of aphorism]. Mogilev, Brama Publ., 2003. 194 p. (In Belarusian).
8. Korol'kova A. V. *Russkaya aforistika* [Russian aphoristics]. Moscow, Flinta Publ.; Nauka Publ., 2005. 344 p. (In Russian).
9. Tumanova E. O. *Aforizm vo frazeologii i frazeologizm v aforistike sovremennogo nemetskogo yazyka: lingvokul'turologicheskiy aspekt* [Aphorism in phraseology and phraseological units in the aphorism of the modern German language: linguocultural aspect]. Moscow, MPGU Publ., 2012. 293 p. (In Russian).
10. Serebrennikov B. A. Phraseology. *Obshcheye yazykoznaniye. Vnutrennyaya struktura yazyka* [General linguistics. Internal structure of the tongue]. Moscow, Nauka Publ., 1972, pp. 456–515 (In Russian).
11. Baranov A. N., Dobvol'skiy D. O. *Aspekty teorii frazeologii* [Aspects of the theory of phraseology]. Moscow, Znack Publ., 2008. 656 p. (In Russian).
12. Mechkovskaya N. B. Genres of aphorism and gradation of statements according to the degree of idiomaticity. *Zhanry rechi* [Genres of speech], 2009, issue 6, pp. 79–111 (In Russian).
13. Pranjković I. Phraseologismus und Aphorismus. *Europhras – 1995: Europäische Phraseologie: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt (Studien zur Phraseologie und Parömiologie. Bd. 15)*. Bochum, Brockmeyer Publ., 1998, pp. 709–718 (In German).
14. Ivanou Ya. Ya. Phraseology vs. Aphoristics (on the problems of categorical distinction between phraseological and aphoristical units of the language). *Izvestiya Gomel'skogo gosudarstvennogo universiteta imeni F. Skoriny* [Bulletin of the F. Skorina State University], 2004, no. 1 (22), pp. 29–32 (In Belarusian).
15. Akhmanova O. S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov* [Dictionary of linguistic terms]. Moscow, Sovetskaya Entsiklopediya Publ., 1966. 608 p. (In Russian).
16. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Nominative units of language as carriers and sources of national-cultural information. *Yazyk i kul'tura: lingvostranovedeniye v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo* [Language and Culture: Linguistic and Regional Studies in Teaching Russian as a Foreign Language]. Moscow, Russkiy yazyk Publ., 1990, pp. 38–109 (In Russian).

17. Kostomarov V. G., Vereshchagin E. M. On proverbs, sayings and catchphrases in the linguistic and cultural studies dictionary. *Russkiye poslovitsy, pogovorki i krylatyye vyrazheniya: lingvostranovedcheskiy slovar'* [Russian proverbs, sayings and catchphrases: linguistic and cultural studies dictionary]. Moscow, Russkiy yazyk Publ., 1979, pp. 4–11 (In Russian).
18. Ivanova S. F., Ivanou Ya. Ya., Myachkouskaya N. B. *Satsyyakul'turnaya prastora movy (satsyyal'nyya i kul'turnyya aspekty vyvuchennyya belaruskay movy)* [Social and cultural spaces of language (social and cultural aspects of learning the Belarusian language)]. Minsk, Vedy Publ., 1998. 112 p. (In Belarusian).
19. Ivanov E. E. Aphorism as a unit of language vs. speech and as an object of linguistic and regional studies. *Russkoye slovo v mirovoy kul'ture. Russkiy tekst i russkiy diskurs segodnya* [Russian word in world culture. Russian text and Russian discourse today]. St. Petersburg, Politekhnik Publ., 2003, pp. 536–545 (In Russian).
20. Semenenko N. N. *Kognitivno-pragmaticheskaya paradigma paremicheskoy semantiki (na materiale russkogo yazyka)* [Cognitive-pragmatic paradigm of paroemic semantics (based on the Russian language)]. Belgorod, NIU BelGU Publ., 2012. 418 p. (In Russian).
21. Pazyak M. M. Folk aphorisms. *Vostochnoslavianskiy fol'klor* [East Slavic folklore]. Minsk, Nauka i tekhnika Publ., 1993, p. 13 (In Russian).
22. Kotova M. Yu. *Ocherki po slavyanskoy paremiologii* [Essays on Slavic paremiology]. St. Petersburg, Filologicheskii fakul'tet SPBGU Publ., 2003. 230 p. (In Russian).
23. Lepeshau I. Ya. *Paremiyalogiya yak asobny razdzel movaznaustva* [Paremiology as a separate branch of linguistics]. Grodna, GrDU imya Yanki Kupaly Publ., 2006. 279 p. (In Belarusian).
24. Permyakov G. L. *Ot pogovorki do skazki (zametki po obshchey teorii klishe)* [From sayings to fairy tales (notes on the general theory of clichés)]. Moscow, Nauka Publ., 1970. 240 p. (In Russian).
25. Ivanov E., Petrushevskaya Ju. Etymology of English Proverbs. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 2015, vol. 8, no. 5, pp. 864–872.
26. Ivanov E., Petrushevskaya Ju. *English Proverbs: from Literary Texts, in Literary Texts: Etymology, Usage, Variability*. Mogilev, Mogilev State A. Kuleshov University Publ., 2016. 76 p.
27. Ivanou Ya. Ya. *Afarystychnyya adzinki u belaruskay move* [Aphoristic units in the Belarusian language]. Mogilev, MDU imya A. A. Kulyashova Publ., 2017. 208 p. (In Belarusian).

Інфармацыя пра аўтара

Іваноў Яўген Яўгенавіч – доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі. Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова (вул. Касманаўтаў, 1, 212022, г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь). E-mail: ivanov-msu@mail.ru

Information about the author

Ivanou Yauhen Yauhenavich – DSc (Philology), Professor, Head of the Department of Theoretical and Applied Linguistics. Mogilev State A. Kuleshov University (1 Kosmonavtov str., 212022, Mogilev, Republic of Belarus). E-mail: ivanov-msu@mail.ru

Пасмыніў 10.01.2025